

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Έρευνα στά βαθιά

Άγορη Γκρέκου. *Η καθαρή ποίηση στην Ελλάδα. Από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη: 1833-1933.* Αθήνα, Αλεξάνδρεια 2000, 398 σελ.

Μολονότι η καθαρή ποίηση στην Ελλάδα άπασχόλησε πολλές γενιές δημιουργών (μέ τυπικούς όρους μετρώνας, από τά μέσα του 19ου αιώνα έως και τή γενιά του 1930), ουδέποτε αντιμετώπιστηκε από τή νεότερη έρευνα ως συνολικό και συμπαγές φαινόμενο. Φταίει για κάτι τέτοιο, ένδεχομένως, τό γεγονός ότι η καθαρή ποίηση σπάνια παρουσιάστηκε στά καθ' ήμάς σέ ένιαία γραμμή και μέ συγκροτημένο τρόπο, μιά και ακόμη και στην περίπτωση των συμβολιστών, πού αναπνέουν έντελώς φυσικά μέσα στό κλίμα της, άλλες ήταν οί προτεραιότητες (συνήθως έξωτερικές) οί όποιες πρυτάνευσαν. Υπό αύτή τήν έννοια, ή δουλειά της Άγορης Γκρέκου όχι μόνο έκκινει κυριολεκτικά από τό μηδέν, αλλά και καταγίνεται μέ ένα έξαιρετικά

άνομοιογενές και δυσπρόσιτο ύλικό, πού σέ αρκετές περιπτώσεις έμπλέκεται σέ πολύ διαφορετικά (και συχνά αντίθετα) μεταξύ τους ζητήματα. Κι είναι στ' αλήθεια έντυπωσιακό τό ότι τόσο στό τελικό της άποτέλεσμα όσο και στά καθέκαστα τής πορείας της, ή έρευνα τής Γκρέκου καταφέρνει νά περιγράψει διεξοδικά τό αντίκειμένο της, καθώς και νά τό έντάξει όργανικά στά ιστορικά και τά γραμματειακά του συμπραζόμενα, ύποδεικνύοντας έν κατακλειδί και τό ακριβές ειδικό του βάρος (χωρίς έξαναγκαστικές αναγωγές και άνωθεν σχηματοποιήσεις) στή γένεση και στή διαμόρφωση τής νεοελληνικής ποίησης.

Κάποιες πρώτες νύξεις για τό έρευνητικό της πεδίο ή Γκρέκου έδωσε πρό έπταετίας, μέ τήν έκδοση των *Ποιημάτων του Άπόστολου Μελαχρινού* (Έστία, 1994), όπου τό ζήτημα τής καθαρής ποίησης ταυτίστηκε (σέ άτομικό, έννοείται, επίπεδο) μέ τή μοναδική ίσως άμιγή μορφή του έν Ελλάδα. Τό ανά χείρας βιβλίο άνοίγεται έξαρχής σέ πανοραμική προοπτική, ξεκινώντας από τήν τέχνη για τήν τέχνη, τόν Γκωτιέ, τόν Λαμαρτίνο, τόν Πόε, τόν Μπωντλαίρ, τόν άββά Μπρεμόν και τόν Βαλερύ (όσους μέ άλλα λόγια προετοίμασαν και καθιέρωσαν τή λατρεία τής αυτονομημένης λέξης και τής μουσικής ποιητικότητας) και φτάνοντας ως τούς ποικίλους αποδέκτες τους στην Ελλάδα — από τόν Διονύσιο Σολωμό, τόν Κωστή Παλαμά και τόν Μελαχρινό ως τόν Άγγελο Σικελιανό, τόν Κλέωνα Παράσχο και τόν Γιώργο Σεφέρη. Και στή διαδρομή αύτή ό προσεκτικός άναγνώστης μπορεί, νομίζω, νά παρακολουθήσει έκ του σύνεγγυς τίς κατά καιρούς σταθμεύσεις των Έλλήνων δημι-

ουργῶν στήν περιοχή τῆς καθαρῆς ποιήσης, ὅπως καί τούς δεσμούς ἔντονης ἐπιθυμίας ἢ ἀφανοῦς ἀπώθησης πού ἀναπτύσσουν ἐνίοτε μαζί της, χωρίς ποτέ ὡστόσο νά προσχωροῦν ἐν σώματι καί καθ' ὀλοκληρίαν στίς τάξεις της. Ὁ Παλαμᾶς, γιά παράδειγμα, γράφει τή Φοινικιά, ἀγγίζοντας δίχως τήν παραμικρή ἀμφιβολία τήν κορυφή τῆς τέχνης του, ἀλλά δέν ξεφεύγει ἀργότερα ἀπό τόν ἰδεότυπο τοῦ ἔθνικά προσανατολισμένου ποιητῆ. Ὁ Σεφέρης, ἀπό τή δική του πλευρά, κάνει στά πρῶτα του βήματα καθαρῆ ποιήση, ἀλλά εἶναι ἤδη ἀπό τότε πεπεισμένος ὅτι δέν πρέπει νά ἀφήσει κανέναν νά τόν συναριθμήσει στούς κόλπους της. Ὁ Μελαχρινός, πάλι, ἀφοσιώνεται μέ μοναδικό πάθος στήν προσπάθεια νά πετύχει ἕνα ἀδιάπτωτο μουσικό ἄκουσμα, ἀλλά πληρώνει τήν ἐπιλογή του μέ σοβαρές ἀπώλειες ὡς πρός τήν τύχη τοῦ ποιητικοῦ του ἀποτελέσματος. Κι ὁ Σικελιανός ὅμως, σκέφτομαι ἐγώ, διαβάζοντας τίς οἰκειές ἐνότητες τῆς Γκρέκου, δέν θά μπορέσει νά μείνει ὡς τό τέλος ἕνας ἄδολος καί ἀπείραχτος ἀπό κάθε ἄλλη ἐπιρροή λυρικός, ἐνῶ ὁ Παράσχος μέ τή σειρά του δέν διαθέτει τό δημιουργικό δέμας πού θά δώσει μιάν ἐντελή πρακτική διεξοδο στή θεωρητική του ἀγάπη γιά τήν ἄδολη ποιήση.

Διαβάζω προφανῶς τό βιβλίο τῆς Γκρέκου μέ τόν τρόπο μου καί προεκτείνω κατά τό δοκοῦν κάποια ἀπό τά ἐρευνητικά του συμπεράσματα. Δέν φαντάζομαι ὡστόσο ὅτι προδίδω τό πνεῦμα του λέγοντας πῶς ἐκεῖνο πού ἐντέλει μένει ἀπολύτως χειροπιαστό καί ξεκάθαρο ἀπό τή διαδρομή τῆς καθαρῆς ποιήσης στήν ἑλληνική ἐπικράτεια εἶναι ὁ Σολωμός. Καί ἀπό αὐτή τήν ἀποψη διόλου ἄσκοπα, βεβαίως, δέν βάζει ἢ μελετήτρια ὡς μότο τοῦ ἔργου της τό ἐκπληκτικῆς ἀκουστικῆς μονόστιχο ἀλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος (Οἱ Ἐλεύθεροι πο-

λιорκημένοι, Γ', 4). Ὁ Σολωμός, ὅπως καί ἡ ἴδια μέ ἔμφαση τό σημειώνει στόν ἐπίλογό της, ὑπῆρξε κεντρικό πρόσωπο στήν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς "καθαρῆς ποιήσης", περιλαμβάνοντας τήν τελειότητα καί τήν καθαρότητα στό ἐσωτερικό τῆς ἀποσπασματικότητάς του. Οἱ ἐπιλογές, οἱ ἐπιδιώξεις καί οἱ δυνατότητές του καθόρισαν σέ μεγάλο βαθμό τή μετέπειτα πορεία τοῦ καθαρότερου λυρισμοῦ, ὁ ὁποῖος, γιά νά ἐξελιχθεῖ πρός τήν πιό μοντέρνα, ἀφηρημένη καί ἀπρόσωπη καθαρῆ ἔκφραση, θά χρειαζόταν ἴσως ἕναν στίχο μικρότερο ἀπό τόν δεκαπεντασύλλαβο. Κι ἂν πρέπει νά ἐπανέλθουμε στόν Παλαμᾶ καί στόν Σεφέρη, τότε ἀμφότεροι συλλαμβάνουν δεόντως αὐτή τήν ἀνάγκη: ὁ μέν Παλαμᾶς διαλέγει τόν δεκατρισύλλαβο γιά τή Φοινικιά, ὁ δέ Σεφέρης ἀφήνει τόν δεκαπεντασύλλαβο τοῦ Ἑρωτικοῦ λόγου γιά νά πάει στόν ἐνδεκασύλλαβο τῆς Στέρνας — καί οἱ δύο τους ὅμως στρέφουν ἀμέσως μετά τό ἐνδιαφέρον τους πρός ἄλλη κατεύθυνση. Καί ἔχει, πιστεύω, νόημα, σ' ἕνα τέτοιο πλαίσιο, νά κρατήσουμε ἀπό τόν ἐπίλογο καί τούτη τήν ἀκροτελευτία παρατήρηση: Ἡ πιό ἀντικειμενική, ἀφαιρετική "καθαρῆ ποιήση" δέν ἔδωσε στήν Ἑλλάδα "καθάρᾶ" προϊόντα ἀντίστοιχα μέ αὐτά τοῦ Μαλλαρμέ καί τοῦ Βαλερύ· μάλλον ἔδωσε τούς πιό γόνιμους καρπούς της στή διαπλοκή της μέ ἄλλες μοντερνιστικές τάσεις, στό ἔργο τοῦ Σεφέρη, κυρίως τοῦ Ἐλύτη, ἀκόμη καί τοῦ Ἐγγονόπουλου.

Χρέος τῆς ἔρευνας εἶναι νά κοιτάζει καί νά ἀναγνωρίζει τήν πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμένου της, χωρίς νά παρασύρεται ἀπό τόν ἔμπρακτο μόχθο καί τή διανοητική ἔνταση πού προϋποθέτει ἢ διεξαγωγή της. Καί αὐτό ἀκριβῶς κάνει ἡ Γκρέκου, προσπορίζοντας τά τεκμήρια γιά μιάν ὑπόθεση πού κατὰ πῶς φαίνεται δέν κατέλαβε ποτέ κρίσιμη θέση στά νεοελληνικά ποιητικά

δρώμενα. Προσδιόρισε παρόλα αυτά, θά χρειαστεί νά τό θυμίσω ἐκ νέου, τόν Σολωμό, ἔπαιξε ρόλο στό ἔργο κάποιων σέ κάθε περίπτωση σημαντικῶν ἐπιγόνων καί τροφοδότησε πολλές ἀπό τίς κριτικές συζητήσεις τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα (ὅπως τό ἐκφράζει ἡ Γκρέκου, μαζί μέ τό αἷτημα γιά μουσική καθαρότητα, ἡ κριτική διατυπώνει τίς ἀπόψεις της γιά ἄλλα καίρια ποιητικά ζητήματα, τή σαφήνεια καί τήν ἀσάφεια, τή σκοτεινότητα καί τή λογική, τό λυρισμό καί τήν πεζολογία, τήν ποίηση καί τήν πρόζα, τήν αὐστηρή στιχουργία, τόν “φυσικό τόνο” καί τόν “ἐλεύθερο ρυθμό”). Ἄρκουιν, πιστεύω, τοῦτα γιά νά δικαιώσουν μιάν ἐρευνητική προσπάθεια πού ἀνακαλύπτει, ἂν μπορῶ νά τό πῶ ἔτσι, μιάν ἀφανή ὡς τώρα συνιστώσα τῆς νεωτερικότητας στό σῶμα τῆς νεοελληνικῆς ποίησης καί ὑποδεικνύει μέ πανηγυρική σαφήνεια καί πληρότητα τοὺς ὅρους τῆς ἀνάδυσης καί τῆς ὀποι-ας πολιτογράφησης ἢ καθιέρωσής της.